

Ольга Карамішева
ORCID iD 0000-0001-5328-1203

магістрант
Педагогічного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бульв. І. Шамо, 18/2, Київ, 02000 Україна,
ookaramysheva.pi17@kudg.edu.ua

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито вплив сімейного виховання на емоційний розвиток дітей середнього дошкільного віку, ставлення батьків до дітей. Зроблено аналіз останніх досліджень і публікацій у цій сфері. У статті стисло описані стилі сімейного виховання та їх характеристики, наведена класифікація фундаментальних емоцій дитини. Описано експериментальне дослідження стилів виховання, які застосовуються батьками в сім'ї та сприйняття батьками своєї дитини, а також зроблено дослідження емоційної сфери дошкільників середнього дошкільного віку за відповідними діагностичними методиками. Дослідження проводилось у закладі дошкільної освіти № 455 міста Києва, в якому приймали участь 20 дітей та їх батьки.

Ключові слова: емоційна сфера; емоційний розвиток; емоційні стани; сімейне виховання.

<https://doi.org/10.28925/2078-1687.2019.1-2.9399>

Вступ. Формування дитини як особистості неможливе без розвитку її емоційної сфери, що інтенсивно розвивається особливо в дошкільному віці. Але під час цього розвитку на дитину впливають різні фактори, основним з яких є виховання дитини в сім'ї. Сім'я, її традиції, стилі виховання батьків, відносини між батьками – це все, безумовно, має відображення на емоційному рівні дитини-дошкільника. На жаль, не всі батьки вдаються у тонкощі виховання дитини. Зазвичай виховують свою дитину так, як виховували колись їх самих, застосовуючи ті самі методи.

Актуальність статті вбачаємо насамперед у необхідності виховання емоційно розвиненої особистості, яка б відчувала емпатію до оточуючих її людей, що є важливим завданням сьогодення. Розвиток дитини повинен відбуватися у відповідності з людськими моральними цінностями, вимогами суспільства, про що йдеться у Базовому компоненті дошкільної освіти (Базовий компонент, 2012).

У свою чергу описані вище якості особистості визначають певні вимоги до батьківського та дошкільного виховання. Однак не слід забувати, що саме сімейне виховання є вирішальним чинником в розвитку дитини. До функцій сі-

мейного виховання відноситься: організація діяльності дитини, підбір змісту навчання і виховання, також сім'я захищає дитину від несприятливих умов її розвитку. Задатки, успадковані дитиною від своїх батьків, розвиваються тільки під впливом виховання. При правильному вихованні розвиваються навіть слабко виражені задатки, при неправильному вихованні розвиток гальмується (Фіцула, 2005, с. 56). Тому корінь проблеми у розвитку емоційної сфери дитини слід шукати саме в сім'ї, чим і обумовлена актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Залежність емоційного розвитку дитини дошкільного віку, формування її особистості від стилів батьківського виховання, відносини між батьками і дітьми описані у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців-класиків, зокрема Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Захарова, Г. Костюка, М. Лісіної, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Фіцули та інших.

У своїх працях Л. Виготський, В. Лубовський та інші автори вказують на те, що в деяких сім'ях має місце емоційне неблагополуччя дитини, що виражене сукупністю порушень психіки. Ці порушення мають соціальний характер і можуть бути зумовлені, зокрема, неправильним вихованням – гіпо- або гіперопікою, три-

валими стресами та емоційними напруженнями.

Р. Павелків (2015, с. 126) наводить три типи стилів батьківського виховання: авторитарний стиль, ліберально-потуральний та демократичний. *Авторитарний стиль* характеризується гіперопікою по відношенню до дитини, обмеженням її ініціативності, самостійності. Такі діти не впевнені у собі, мають труднощі у спілкуванні, високий рівень тривожності та наявність соціальних страхів.

Ліберально-потуральний стиль виховання характеризується гіпоопікою, тактикою вседозволеності. Батьки виконують будь-яку забаганку дитини і вона впевнена, що так буде завжди. Під дією цього стилю виховання діти виростають інфантильними, безпорадними, безініціативними.

Демократичному стилю виховання притаманні гармонійні партнерські стосунки між батьками та дитиною. В такій сім'ї дитина відчуває свою гідність, відчуває, що її люблять, довіряють їй, співчують. В таких сім'ях діти виростають емпатичними, ініціативними, впевненими у собі, самостійними.

Л. Виготський (1984, с. 248) зазначає, що особливе значення батьківське ставлення до дитини та стилі виховання мають значення під час кризових періодів, тому що їх вплив може істотно вплинути на загальний розвиток дитини у даному конкретному періоді розвитку.

Дослідженням емоційної сфери, її розвитком і становленням займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. Варій, Б. Вілюнас, Б. Додонов, Є. Ільїн, Я. Неверович, Я. Рейковський, П. Симонов та інші.

Зокрема К. Ізард розробив класифікацію емоцій, згідно з якою всі емоції діляться на фундаментальні та похідні від них. До фундаментальних відносяться: інтерес-хвилювання, радість, подив, горе, страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором, провина. У дитини можуть виникати комплексні емоційні стани, що проявляються як агресивність, імпульсивність, невпевненість у собі, тривожність (Ізард, 2012, с. 27).

Вивчення емоційних станів дає можливість виявити приховані проблеми освітнього процесу, а також може бути основою для прогнозування варіантів подальшого особистісного розвитку дошкільників (Теплюк, 2013).

О. Гоніна (2015) зазначає, що саме у середньому дошкільному віці в психіці дитини починають відбуватися більш складні психічні процеси. На ґрунті емоційного досвіду дитини, за

сприятливих умов, починає зароджуватись моральна свідомість. Починають з'являтися нові форми соціальних емоцій: співпереживання, співчуття (с. 343).

Мета статті полягає в дослідженні впливу сімейного виховання на емоційний розвиток дитини середнього дошкільного віку.

У процесі дослідження були застосовані емпіричні методи такі, як анкетування, та статистичні – якісний і кількісний аналіз отриманих у ході дослідження даних.

Дослідження впливу сім'ї на емоційний розвиток дитини середнього дошкільного віку. Дослідження проводилось на базі закладу дошкільної освіти № 455 м. Києва, у якому брали участь діти середнього дошкільного віку у кількості 20 дітей, з них 10 дівчаток та 10 хлопчиків та їх батьки.

Першими в експерименті досліджувались батьки методом анкетування з метою виявлення у них пріоритетного стилю виховання дитини в сім'ї та ставлення до дитини. Для цього була застосована анкета «Який у Вас стиль виховання», за модифікацією Р. Овчарової (Гоян, Палій, 2010, с. 539) та «Тест на виявлення батьківського ставлення до дитини», за А. Варгою та В. Століним (Гріньова, Терещенко, 2015, с. 180).

Діти діагностувались за методиками: «Тест для визначення рівня тривожності», за Р. Темплом, М. Доркі, В. Аменом (Гріньова та ін., 2015, с. 128); «Страхи у дітей», О. Захарова (Гоян та ін., 2010, с. 342); «Малюнок сім'ї», за О. Захаровим (Гоян та ін., с. 248).

На першому етапі дослідження було з'ясовано, що серед 20 опитаних батьків четверо виховують свою дитину, використовуючи авторитарний стиль виховання, п'ятеро батьків виховують свою дитину в дусі лібералізму, інші 11 батьків застосовують демократичний стиль виховання своїх дітей.

Тестування на виявлення батьківського ставлення до дитини відбувалося за п'ятьма шкалами, згідно методики, а саме за шкалами: «Прийняття-неприйняття дитини», «Кооперація», «Симбіоз», «Контроль» та «Відношення до невдач дитини» (Гріньова та ін., 2015, с. 180). Отримані результати відображені на рисунку 1.

Як видно з рисунку 1, за шкалою «Прийняття – неприйняття дитини», бали, які знаходяться у межах від 0 до 8, свідчать про прийняття батьками своєї дитини, таких дітей налічується восьмеро з двадцяти. Бали, що лежать на границі від 18 до 25 вказують на неприйняття батьками своєї дитини. Таких дітей налічується

ся двоє, за результатами тестування їх батьки набрали по 18 балів. Всі інші дані знаходяться на середньому рівні прийняття – неприйняття, тобто батьки сприймають свою дитину більш-менш такою, якою вона є.

Шкала «Кооперація» говорить нам про прагнення батьків до спільної діяльності зі своєю дитиною. Високі бали, від 7–9, за цією шкалою вказують на соціальну бажаність. Таких дітей налічується семеро. Низькі бали, від 1–2 вказу-

ють на неприйнятний стиль спілкування батьків з дитиною. Така дитина одна.

Шкала «Симбіоз» вказує на прагнення батьків до єдності зі своєю дитиною, якщо набрані бали знаходяться в діапазоні від 6–7 балів, таких дітей налічується 6 з 20; та на встановлення дистанції між батьками та дитиною, якщо бали знаходяться у межах від 1–2, таких дітей немає. Всі інші діти мають середні симбіотичні стосунки зі своїми батьками.

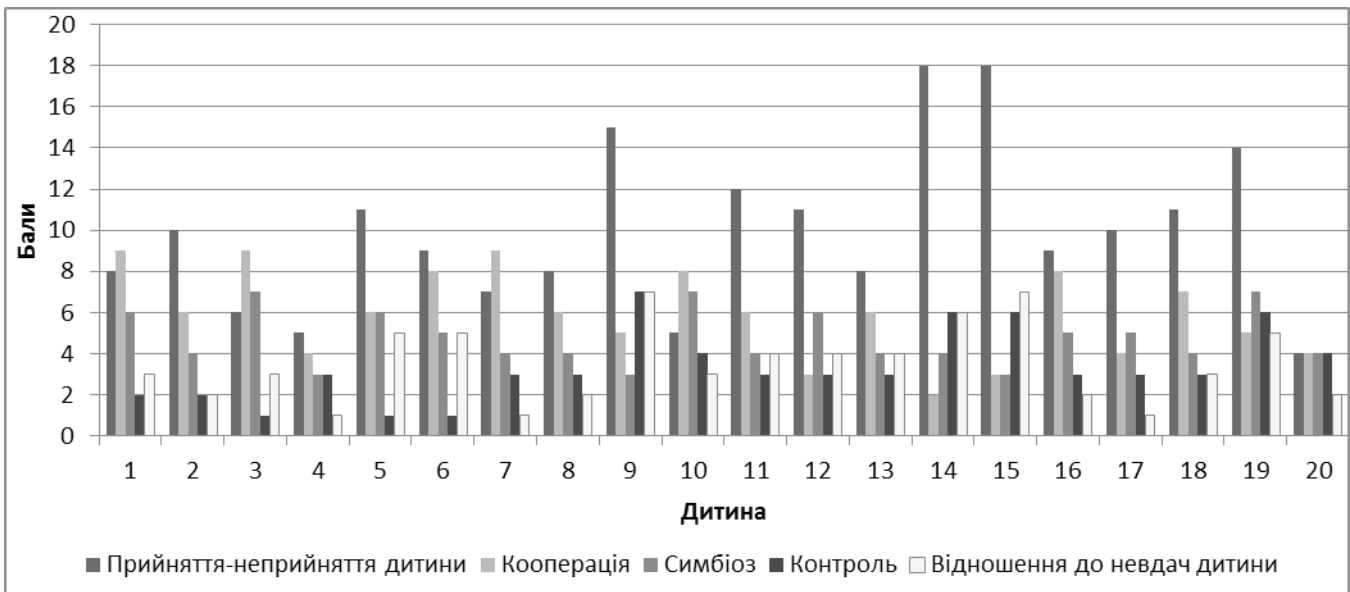

Рис.1. Результати тесту на виявлення батьківського ставлення до дитини

Високі бали, від 6–7, за шкалою «Контроль» свідчать про гіперсоціалізацію дитини та відповідають авторитарному стилю виховання. Таких дітей, як ми бачимо з рисунку 1, налічується четверо. Що повністю співпадає з даними, отриманими за попередньою методикою. А дані, що знаходяться в діапазоні від 1–2, говорять про всюдозволеність та відсутність контролю, таких дітей налічується 5 з двадцяти, що також співпадає з даними, отриманими у попередній методиці.

Високі бали, 7–8 балів, за шкалою «Відношення до невдач» говорять про інфантилізацію дитини, батьки не прислухаються до дитини, не сприймають серйозно її переживання. Таких дітей налічується 2, згідно з отриманими даними. Низькі бали, 1–2, свідчать про те, що батьки прислухаються до дитини, вірять у її сили. Таких дітей налічується 7 з 20. Всі інші показники, що не увійшли в нижній діапазон і мають середнє значення, говорять про те, що, скоріше за все, батьки цих дітей занадто заклопотані, щоб приділяти своїй дитині більше уваги, цікавитися її життям, успіхами та невдачами.

Аналіз даних, отриманих за першою та другою методиками, дає підстави вважати, що діти

під номерами 9, 14, 15 та 19 найбільше за інших дітей страждають від батьківського виховання. Отримані дані свідчать про те, що батьки цих дітей пред'являють до них високі вимоги, неадекватно оцінюють їх здібності, занадто контролюють, обмежуючи їхню самостійність.

Другий етап дослідження складається з діагностування дітей за методиками, що описані вище. На рисунку 2 графічно зображені результати дослідження дітей за методикою з визначення індексу тривожності.

Згідно з методикою визначення рівня тривожності, існує чотири рівні індексу тривожності: слабкий – 0–7,2%, середній – 14,3–35,7%, добрий – 42,9–50% та високий – 57,1 і більше % (Гоян, Палій, 2010, с. 197).

Як видно з рисунку 2, слабкого індексу тривожності не має жодна дитина. Середній індекс тривожності мають 12 дітей з 20, добрий рівень мають 2 дитини та високий індекс тривожності спостерігаємо у 6 дітей.

І. Гоян та ін. (2010) зазначає, що високий рівень тривожності у дитини вказує на її неадекватну самооцінку і визначається потребою дитини в уникненні ситуації невдачі (с. 198). Вірогідно, діти з високим індексом тривожності вже

переживали у подібних ситуаціях негативний емоційний досвід, який і породжує та підвищує у дитини тривожність, неспокійну, невпевнену поведінку.

Наступним кроком нашого дослідження було визначення страхів у дітей за методикою, що зазначена вище, та отримали результати, які представлені на рисунку 3.

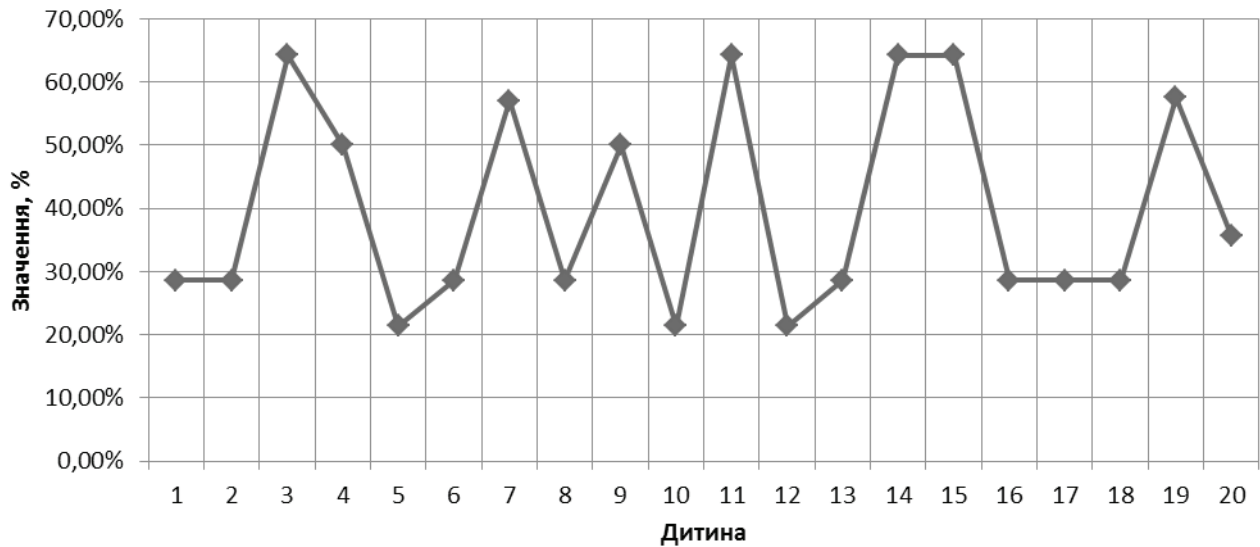

Рис. 2. Значення індексу тривожності дітей

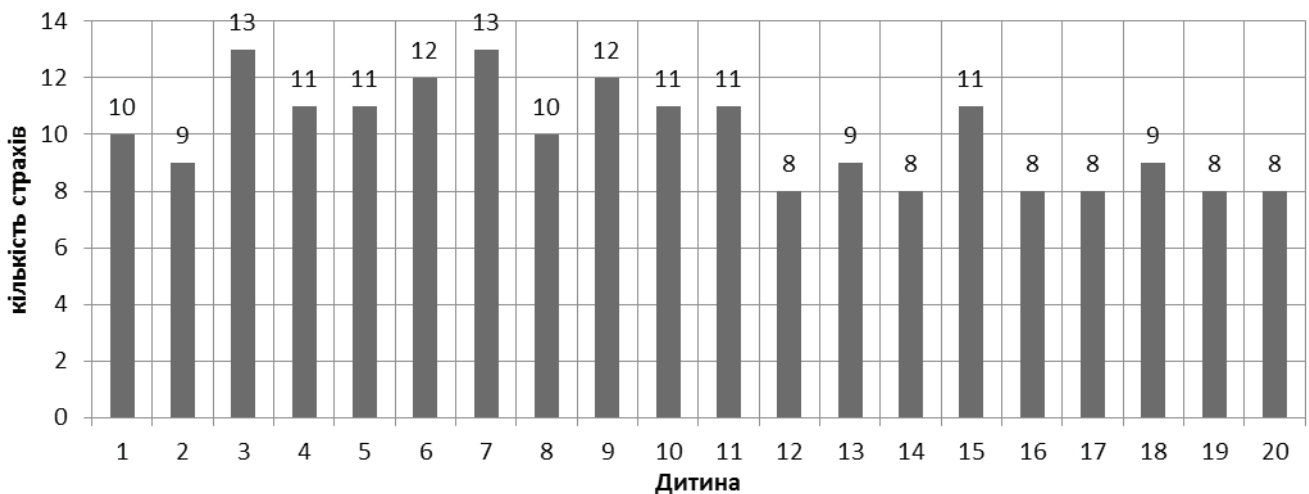

Рис. 3. Страху у дітей

Як бачимо з рисунку 3, тринадцять дітей мають нормальну кількість страхів. Згідно з методикою середнє число страхів у дітей п'ятирічного віку складає, для дівчаток – 11, для хлопчиків – 8 страхів (Гоян, Палій, 2010, с. 342). Пояснимо, що на малюнку перші десять дітей – це дівчатка, інші десять – хлопчики. Отже, у 13 дітей вікові страхи знаходяться в нормі. У інших 7 дітей число страхів дещо вище середнього.

Взагалі-то страх, хоча і є негативною емоцією, але відіграє у житті людини захисну функцію. Але разом з тим, надмірна кількість страхів заважає дитині вільно емоційно розвиватися, спілкуватися, і взагалі, адекватно реагувати на навколишній світ.

Як зазначають О. Камінська та Н. Громик

(2018), розвиток у дітей межових психічних станів значною мірою спричиняється невротичним реагуванням батьків на певні обставини соціального життя сім'ї. У середньому дошкільному віці інтенсивно починає розвиватися уява дитини, тому дитячі страхи можуть набути значних розмірів саме у цей період. Зазвичай під дію страху підпадають вразливі, невпевнені в собі, не агресивні, чутливі діти та діти, які зростають в атмосфері сімейного емоційного неблагополуччя.

На наступному кроці нашого дослідження ми застосували проективну методику «Малюнок сім'ї», щоб дослідити відношення дитини до своєї сім'ї, сімейні зв'язки, місце дитини у своїй сім'ї. Опрацьовані дані представлені на рисунку 4.

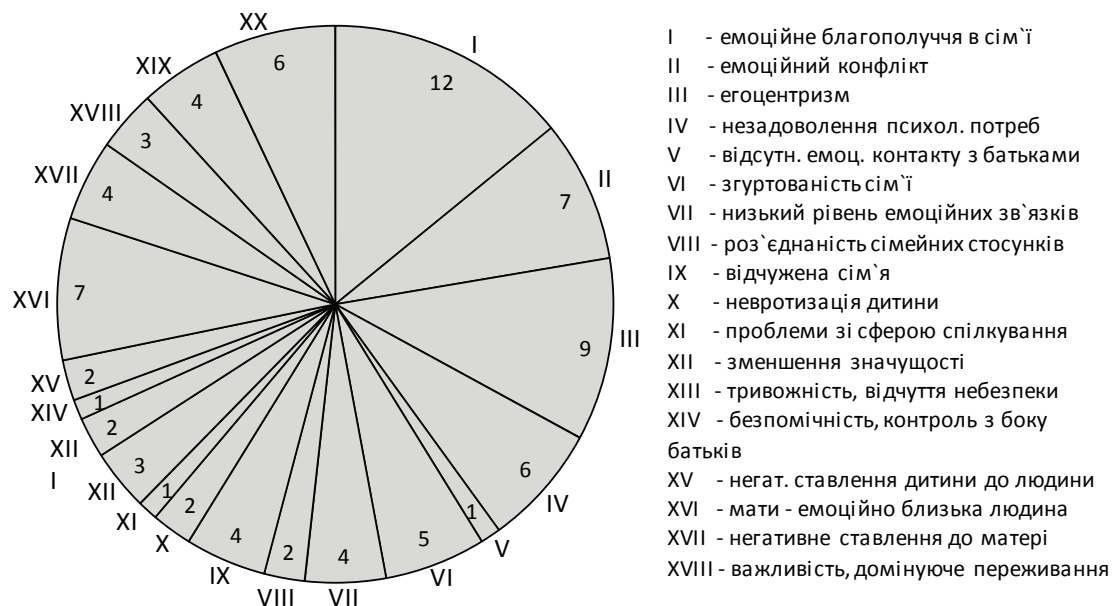

Рис. 4. Результати діагностування дітей за методикою «Малюнок сім'ї»

Як видно з рисунку 4, опрацювання результатів методики «Малюнок сім'ї» відбувався за двадцятьма критеріями, які представлені у легенді до діаграми. Отже, емоційне благополуччя в сім'ї відчують 12 дітей з 20, з них 5 дітей відчують згуртованість сім'ї і для 7 дітей мати – емоційно близька людина. Натомість 7 дітей з 20 мають емоційний конфлікт з одним із членів сім'ї, 1 дитина не має емоційного контакту зі своєю сім'єю. Також деякі з цих дітей незадоволені своїми психологічними потребами. Тепер, якщо порівняти дані анкетування батьків з даними діагностування дітей, ми чітко побачимо, що в сім'ях, де виховання дітей відбувається за допомогою авторитарного або ліберального стилю, діти мають підвищений рівень тривожності, число страхів вище вікової норми і ці ж самі діти незадоволені своїми психологічними потребами в сім'ї.

Для дитини середнього дошкільного віку вкрай важливо саме у цей період її розвитку набути позитивний емоційний досвід від своїх батьків, тому, що від дорослої дитини п'ятирічну відділяє лише один крок.

Висновки. Щодо результатів дослідження, то тут слід зазначити, що висока тривожність у дітей, наявність страхів та інших негативних емоційних факторів – це все ознака неправильного виховання та ставлення до дитини. Батьки деяких дітей, як ми переконалися, застосовують неприйнятні для виховання дитини методи. Але їм слід пам'ятати, що нічого не проходить безслідно. Неправильне виховання дає про себе знати, воно заважає дитині розвиватися гармонійно. Його наслідки супроводжують дитину

упродовж усього її життя.

Отже, ми переконалися на власному дослідженні в тому, що сім'я має на емоційний розвиток дитини беззаперечний вплив. Основною похибкою батьків при вихованні дитини є вибір неадекватного стилю її виховання, ліберального або авторитарного. Як зазначає Н. Трофіла (2014), з емоційним благополуччям дитини пов'язана її оцінка самої себе, своїх здібностей, моральних і інших якостей. Дитина стане емоційно багатшою і розвиненою тільки тоді, коли батьки забезпечать їй необхідні умови для цього – почнуть сприймати і любити свою дитину такою, яка вона є, навіть без талантів і особливих здібностей.

Враховуючи дані, отримані у процесі нашого дослідження, ми рекомендуємо провести з деякими дітьми психокорекційну роботу і зробити це вже зараз, оскільки згодом ситуація може тільки погіршитись.

Вихователям закладу дошкільної освіти № 455 рекомендується проводити з батьками вищезазначених дітей бесіди, консультації з питань виховання дітей середнього дошкільного віку, розробити методичні рекомендації для батьків щодо виховання і спілкування з дітьми, а також запропонувати батькам разом з дітьми відвідати психолога дошкільного закладу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в їх продовженні та дослідженні з нового ракурсу, більш глибокого аналізу емоційних процесів, розроблення нових методик для діагностування емоційної сфери дитини з урахуванням сучасних тенденцій та запитів суспільства.

Література

- Базовий компонент дошкільної освіти. 2012. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> (дата звернення: 24.02.2019).
- Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 томах. Т. 4. Детская психология. Москва: Педагогика, 1984. 432 с.
- Гонина О. О. Психология дошкольного возраста. Учебник и практикум для прикладного бакалавриата. Москва: Юрайт, 2015. 465 с.
- Гоян І. М., Палій А. А. Психодіагностичний, психокорекційний і розвивально-виховний практикум у дитячому садку. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. 588 с.
- Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
- Изард К. Е. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 464 с.
- Камінська О. В., Громик Н. В. Проблема дитячих страхів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. *Psychological Journal*. 2018. № 4 (14). С. 86–104. DOI: <https://doi.org/10.31108/2018vol14iss4pp86-104>.
- Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
- Теплюк А. А. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1927/1/Teplyuk_PI_konf.pdf (дата звернення: 23.02.2019).
- Трофайла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/36_3.pdf (дата звернення: 23.02.2019).
- Фіцула М. М. Педагогіка. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 232 с.

References

- Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity [The basic component of preschool education]*. Retrived from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (ukr).
- Vyhotsky, L. S. (1984). *Zbirka tvoriv v 6 t. T. 4. Dytyacha psykholohiya [Collected Works in 6 vol. Vol. 4. Child psychology]*. Moscow, Russia: Pedahohika (rus).
- Honina, O. O. (2015). *Psykholohiya doshkil'noho viku: posibnyk i praktykum dlya prykladnoho bakalavryatu [Pre-school Psychology: A Manual and Workshop for Applied Undergraduate]*. Moscow, Russia: Yurayt (rus).
- Hoyan, I. M., Paliy, A. A. (2010). *Psykhdiahnostychnyy, psykhokorektsiynyy i rozvyval'no-vykhovnyy praktykum u dytyachomu sadku [Psychodiagnostic, psycho-correction and developmental practical training in kindergarten]*. Ivano-Frankivsk, Ukraine: Symfoniya forte (ukr).
- Hrynova, O. M., Tereshchenko, A. A. (2015). *Dytyacha psykhodiahnastyka [Children's psychodiagnostics]*. Vinnytsya, Ukraine: Nilan LTD (ukr).
- Izard, K. E. (2012). *Psykholohiya emotsiy [Psychology of emotions]*. Saint Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Kaminska, O. V., Hromyk, N. V. (2018). *Problema dytyachykh strakhiv u doslidzhennyakh vitchyznyanykh ta zarubizhnykh naukovtsiv [The problem of children's fears in the research of domestic and foreign scientists]*. *Psychological Journal*, 4 (14), 86–104. DOI: <https://doi.org/10.31108/2018vol14iss4pp86-104> (ukr).
- Pavelkiv, R. V. (2015). *Vikova psykhohohiya [Age psychology]*. Kyiv, Ukraine: Kondor (ukr).
- Teplyuk, A. A. (2013). *Osoblyvosti emotsiynoho rozvytku ditey doshkil'noho viku [Features of emotional development of children of preschool age]*. Retrived from http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1927/1/Teplyuk_PI_konf.pdf (ukr).
- Trofayila, N. D. (2014). *Emotsiynyy rozvytok ditey doshkil'noho viku [Emotional development of children of preschool age]*. Retrived from http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/36_3.pdf (ukr).
- Fitsula, M. M. (2005). *Pedahohika [Pedagogy]*. Ternopil, Ukraine: Navchal'na knyha – Bohdan (ukr).

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Карамышева Ольга, магистрант Педагогического института,
Киевский университет имени Бориса Гринченко,
бульв. И. Шамо, 18/2, 02000 Киев, Украина, ookaramysheva.pi17@kudg.edu.ua

В статье раскрыто влияние семейного воспитания на эмоциональное развитие детей среднего дошкольного возраста, отношение родителей к детям. Сделан анализ последних

исследований и публикаций в этой сфере. В статье кратко описаны стили семейного воспитания и их характеристики, приведена классификация фундаментальных эмоций ребенка. Описано экспериментальное исследование стилей воспитания, применяемых родителями в семье и восприятие родителями своего ребенка, а также предпринято исследование эмоциональной сферы дошкольников среднего дошкольного возраста по соответствующим диагностическим методикам. Исследование проводилось в заведении дошкольного образования № 455 города Киева, в котором принимали участие 20 детей и их родители.

Ключевые слова: семейное воспитание; эмоциональная сфера; эмоциональное развитие; эмоциональные состояния.

THE IMPACT OF THE FAMILY ON THE EMOTIONAL DEVELOPMENT OF THE MIDDLE PRESCHOOL AGE CHILD

Karamysheva Olga, Master Student of Pedagogical Institute,
Borys Grinchenko Kyiv University,
18/2 I. Shamo Blvd, 02000 Kyiv, Ukraine,
ookaramysheva.pi17@kudg.edu.ua

The article reveals the influence of the family on emotional development and formation of the emotional sphere of a child of middle preschool age. The analysis of psychological domestic and foreign literature is made. The article uses citations of researchers on this issue.

This article describes the styles of family education and their characteristics, the classification of the main emotions of the child, and experimental research, which was conducted on the basis of pre-school educational institution number 455 of Kiev. Our study consisted of two stages. At the first stage, it was aimed at identifying a child's preferred parenting style and perceiving the child as it is. At the second stage of the study, the diagnosis of the level of anxiety in children, the presence of fears and the attitude of the child to the family, family ties and places of the child in the family were conducted. The article describes the methods by which parents and their children were diagnosed; explanations and descriptions of the diagnostic results of parents and children are given. There are two methods for the diagnosis of fathers, and three for the diagnosis of children. The study was attended by twenty children of five years old and their parents.

During the research, the influence of the family on the emotional development of a child of middle preschool age, the importance of emotional family relationships for harmonious development was experimentally grounded. The results of the study are documented in the text of the article in the form of drawings. According to the results of the research, conclusions have been drawn that point to the need for a more thoughtful choice of methods of education and communication with children, which will contribute to the harmonious emotional development of the child. Parents and educators are given recommendations. The prospects for further research are indicated.

Key words: emotional development; emotional sphere; emotional states; family upbringing.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2019

Прийнято до друку 30.05.2019